

Завершується публікація виступів науковців на конференції «Україна на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегія розвитку».
Початок — у №№ 2 і 3.

В. СЕМИНОЖЕНКО,

академік НАН України,

Голова Південно-східного наукового центру,

директор науково-технічного концерну

«Інститут монокристалів», народний депутат України

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І СТРАТЕГІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

НОВА МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Нещодавно компанія «Intel» випустила на ринок свій новий рекламний бренд, цікавий з точки зору чіткого відображення новітніх тенденцій сучасного розвитку світової науки і економіки: «В умовах нової економіки закрита технологія так само небезпечна, як і обмеженість розуму. Єдиний спосіб виграти в таких умовах — бути готовим до змін. Не можна стати заручником застарілих, вузькоспеціалізованих технологій, у той час, коли зміни відбуваються щодня, оскільки в умовах нової економіки недалекоглядне мислення може призвести до сумних наслідків».

На мою думку, саме у такому контексті має розвиватися стратегія включення України до сучасної глобальної неоекономіки. Основним фактором розвитку стають відкриті комплексні технології, що використовуються як у соціальних, так і в економічних галузях, виступаючи визначальними складовими елементами комплексної гуманітарної економіки. Формування нової економічної стратегії нашої країни має відбуватися на новому пріоритетному рівні — орієнтуватися не тільки на національні умови, а й на глобальний контекст.

За таких умов наздоганяючі та мобілізаційні стратегії економічного зростання, що домінували досі, стали неефективними і нерелевантними. Виникла гостра необхідність переформулювання основних перспективних завдань з метою адаптації національної специфіки країни до нових глобальних умов. Тобто ми маємо перейти до принципово нової моделі національного економічного зростання — відкритої комплексної інноваційно-випереджаючої форвардної стратегії.

**ІННОВАЦІЙНА
СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО УКЛАДУ**

МАТРИЦЯ

П'ЯТОГО

Останнє десятиріччя XX століття характеризувалося значними змінами у світовій економіці. Нова фаза науково-технічної революції та інтернаціоналізації потоків капіталу трансформувала головні моделі економічного розвитку. Цільовою моделлю, яку намагається впровадити більшість країн, є економіка зростання. Але на цей час такі показники, як динаміка інновацій, обсяг інвестиційних потоків, поступилися місцем у рейтингах економічних оцінок факторам технологічної швидкості і концентрації, що визначають ступінь високотехнологічності зростання сучасної економіки. Найважливішими тенденціями, які визначають перспективи будь-якої економіки, стали

гуманітарні фактори — гуманітарна складова економічної моделі. У світі відбувається не просто поступовий еволюційний перехід до нового економічного укладу, а глобальна неоекономічна революція, зумовлена технологічними, фінансовими та екологічними змінами, переходом на новітні ринковосмі, високопродуктивні та гнучкі види виробництва, що свідчить про домінування у світі гуманітарної економіки.

Визначальними векторами зростання гуманітарної економіки стали високоінтелектуальні галузі і новітні типи виробництва, що базуються на інтелекті як основному виробничому ресурсі новітнього технологічного укладу.

Наприклад, уже зараз такі країни, як Норвегія, Канада, Німеччина, Ірландія та Австрія, переорієнтували свою економіку на створення і використання сучасних знань, що більш ніж на 50 % забезпечує зростання національного багатства.

Найстабільніше підвищення науково-технічного потенціалу демонструють США: загальні витрати на НДДКР за останні роки становлять тут у середньому 220,6—225,0 млрд. доларів на рік. За рівнем інтернетизації перше місце сьогодні посідають Ісландія (44,6 %), Швеція (40,4 %), Норвегія (36,2 %) та США (21 %). Зі 100 компаній, що мають найвищі світові економічні індекси, 99 працюють у галузі Інтернету та фармакології.

У нашій країні зараз налічується від 20000 до 70000 користувачів Інтернету. Але за останні роки виділення коштів на науку скоротилося з 3,5 % ВВП до 0,15 %, а загальна кількість наукових кадрів зменшилася протягом 1991—1999 рр. більш як удвічі.

Як відомо, протягом останніх століть в історії технологічно-інноваційної еволюції було п'ять хвиль, які зумовили утворення п'яти технологічних укладів. Економічні перспективи кожного з них визначалися домінуванням певного типу ключового виробничого ресурсу.

П'ята хвиля, започаткована в середині 80-х років, ґрунтується на досягненнях у сфері мікроелектроніки, інформатики, біотехнологій, фармакології, медичної діагностики, генної інженерії, нових видів енергії, супутникових технологій та телекомунікацій і використовує принципово новий тип виробничих ресурсів — гуманітарний (інтелектуальний). Основна його характеристика — висока продуктивність, мобільність, невичерпність і регенеративність.

Україна включилася у загальносвітову ритміку техніко-економічного розвитку наприкінці XIX століття на рівні третього техноукладу. Нові уклади формувалися шляхом наздоганяючої органічної модернізації, яка генерується завдяки швидкому створенню нових виробництв за допомогою економічної політики мобілізаційно-адміністративного типу. В результаті нові технологічні уклади співіснували (і співіснують зараз) з попередніми, використовуючи дефіцитні ресурси, і тим самим гальмують становлення передових відтворювально-технологічних контурів і завершення нормального циклу технологічного розвитку.

Технологічна різноукладність вітчизняної економіки, наявність різних техноекономічних секторів, ринкових і галузевих сегментів — особливість перехідного етапу її розвитку у технологічному і структурному вимірах. Наслідки застосування «наздоганяючої» моделі значною мірою зумовили змішаний характер техноекономічної моделі української економіки, де існують сектори різної конкурентоспроможності: для деяких з них характерна низька конкурентоспроможність галузей і технологій масового використання; для других — значний потенціал перспективних напрямів фундаментальних і прикладних

досліджень у ряді виробництв; для третіх — великі експортні можливості традиційно-індустріальних і сировинно-транзитних галузей.

Нині в Україні розпочався новий етап економічної трансформації, точкою відліку якого стало підключення країни до процесів глобалізації. За таких умов наздоганяючі та мобілізаційні стратегії економічного зростання, що домінують у другому і третьому укладах, стали неефективними. Виникла необхідність переформулювання основних завдань розвитку з метою адаптації національної специфіки країни до нових глобальних умов. Тобто для п'ятого технологічного укладу ми маємо знайти принципово нову модель національного економічного зростання — інноваційно-форвардну стратегію.

Для галузей національної постіндустріальної економіки, що розвиваються найдинамічніше, я пропоную використовувати назву «інноваційні кластери» і ввести у науковий обіг термін «кластерна економіка». Йдеться про змістовну й організаційну характеристику розвитку п'ятого економічного укладу в Україні, що визначається сегментарним маневруванням у рамках різноукладної транзитарної економіки.

Деякі скептики стверджують, що неможливо побудувати гуманітарну постіндустріальну економіку в індустріальному суспільстві за умов домінування мобілізаційної моделі, стримування заробітної платні, прямих та опосередкованих державних дотацій, вузькості національних ринків, залежності від припливу іноземних інвестицій і відсутності високого рівня споживання населення та поширення постматеріалістичної мотивації як фундаменту переходу до постіндустріального типу розвитку. Основною проблемою конструювання засад нового економічного укладу в сучасних умовах стає фактор адаптації його внутрішніх характеристик до національного характеру індустріальної економіки. Новітні галузі є специфічними за своїми ознаками елементами національної економіки, бо вони безпосередньо підпорядковуються законам глобальних економічних потоків. Проблеми і перспективи їх функціонування — це складноструктурний комплекс глобальної й національної економік. Основним проблемним вузлом постіндустріального дизайну, що був концептуально визначений останнім часом, стала необхідність розробки моделі розбудови постіндустріальної гуманітарної економіки в окремій країні.

Загалом на фоні стрімкого зростання значущості інформаційної складової зменшується вагомість індустріальних форм організації економіки. Новітні технології дають унікальну можливість країнам з обмеженими ресурсами «перестрибнути» цілі цикли промислового розвитку, які ще кілька років тому треба було пройти, щоб досягти сьогоdnішнього рівня економічного розвитку західного суспільства.

Якщо ХХ ст. було епохою галузей, котрі базувалися на використанні природних ресурсів і ефективних технологій, то у ХХІ пануватимуть «штучні інтелектуальні галузі», економіка інтелектуальних активів, головним чинником розвитку яких є не виробництво та впровадження, а наявність ідеї, проекту, програми.

Для України необхідне не тільки утвердження галузей глобальної економіки як домінуючих сегментів національного розвитку, а й визначення оптимальної форвардної стратегії економічного розвитку держави.

Треба усвідомлювати, що включення до глобальної економіки — це сегментарний та різноциклічний процес, який відбувається за кластерним принципом. Зокрема, стратегія загального державного реформування має бути зорієнтована на створення «кластерів сполучених структур» — таких, що забезпечуватимуть потреби розбудови інноваційної неоекономіки в Україні. Наприклад, під час проведення адміністративної реформи треба

враховувати фактор необхідності формування інноваційно-територіальних зон, а реформа системи освіти має бути спрямована на її трансформування в індустрію знань. Освіта повинна перетворюватися на галузь постіндустрійної економіки, стати «економікою знань», що забезпечуватиме «виробництво інтелекту» для hi-tech-галузей національної економіки.

Одним з визначальних напрямів формування загальнонаціональної стратегії розвитку має стати пошук оптимальної моделі інституційно-адміністративних структур включення до новітніх постіндустрійних стандартів. У цьому контексті позиція МВФ щодо скорочення органів адміністративного управління інноваційно-технологічною політикою, наукою та освітою є досить згубною для перспектив успішного розвитку України в рамках глобальної неоекономіки.

Глобальна гуманітарна економіка не має тих самих ознак монолітності, що й національна. Саме тому реалізацію форвардної стратегії потрібно розпочинати зараз, не чекаючи, коли в нашій країні з'явиться масштабний народногосподарський комплекс гуманітарної економіки і коли до цього процесу приєднається більшість країн, що розвиваються.

«СТРАТЕГІЯ ВКЛЮЧЕННЯ»

Сьогодні ми маємо унікально сприятливий момент для формулювання та втілення в життя основ нової стратегії включення до глобальної гуманітарної економіки — attachment strategy. Головними характеристиками цієї стратегії мають стати структурованість та поетапність.

Перший етап — «втілення». Йдеться про організацію спеціальної загальнонаціональної інноваційно-технологічної системи, до складу якої входитимуть технологічні та інноваційні науково-виробничі зони, технопарки, технополіси і техноінкубатори.

Другий етап — «сегментування». Це етап створення інноваційних портів, іннотер (інноваційних територій), економічних інноваційних груп як базових елементів адаптації та впровадження новітніх високотехнологічних потоків і структур, орієнтованих на залучення закордонних приватних інвестицій. Інноваційні порти стануть своєрідними «технологічними коридорами», через які українська економіка приєднається до глобальної світової економіки.

Третій етап — «експансія». На цьому етапі має бути створена загальнонаціональна inno-hi-tech-мережа, що забезпечить адекватний зворотний зв'язок між усіма складовими національної неоекономіки. Адже за сучасних умов ключовим фактором розвитку є ефективність інформаційно-комунікативних зв'язків між структурами та сегментами неоекономічної системи.

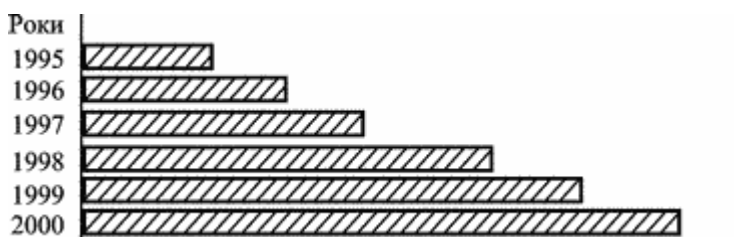
Створення неоекономічного кластеру української економіки вже розпочалося на базі спеціальних економічних та інвестиційних зон. Перший досвід реалізації даної стратегії має Харків, де відпрацьовується модель перетворення міста на «іннотеру» — територію інноваційного прориву. Створена робоча група з керівників області й міста, виробничих, наукових і навчальних установ, представників національного технопарку. Наша країна має мобілізувати та структурувати свої інтелектуальні та інноваційні активи, розпочати процес капіталізації, глобалізації та гуманітаризації новітніх галузей економіки. Ми маємо визначити свої вектори включення — розвивати власний фондовий ринок hi-tech-компаній, приєднатися до мережі міжнародних фондових ринків програмного забезпечення, капіталізувати основні українські виробничі та торговельні бренди,

приспосовувати їх до ринкових стандартів неоекономіки, надати якостей мережності, інформаційності та відкритості українському споживчому ринку. Новітні широкі інформаційні технології, що застосовуються у неоекономіці, стимулюють збільшення обсягів фінансових потоків через фондовий ринок за рахунок залучення індивідуальних капіталів міноритарних вкладників і надають економіці стабільної динаміки зростання. Для України ці процеси не тільки стануть фактором включення до світових глобальних процесів, а й забезпечать можливість динамізації розвитку національної економіки, переведення пасивного капіталу в новий якісний стан.

Головним «стикувальним модулем» стратегії включення сьогодні є створення національного технологічного майданчика в глобальній економіці. Враховуючи масштабність, складність і багатобюджетність глобальних економічних процесів, у рамках створення національного технологічного майданчика ефективною буде реалізація цільових партнерських проєктів. Настає час інтернаціонального проєктного технологічного, інноваційного та інвестиційного менеджменту.

Державна економічна стратегія — «національний інвестиційний фронт» — має бути сконцентрована у високоприбуткових та короткострокових проєктах: інтернет-технологіях і високоприбуткових галузях неоекономіки (фармакології, космічних технологіях, генетиці).

На графіку показано тенденції розвитку Інтернет-простору, які гарантують високі прибутки для всіх фінансових і технологічних інвесторів без огляду на загальний стан національної економіки.

Показники світової інтернетизації.

Головним гальмом економічного прориву сьогодні виступає дефіцит інвестиційного обігу. Тому, можливо, слід запропонувати ризикований, фактично ва-банковий план, проєкцію якого спостерігаємо в американській стратегії фінансування hi-tech-галузей. Йдеться про економічні пільги для іноземного і національного приватного капіталу в обмін на партнерську відповідальність та інвестиції у новітні технології.

Як приклад втілення стратегії включення для нашої країни можна назвати Індію, яка 40 років поступово і цілеспрямовано готувала власний економічний прорив. За спрямованістю і методами ця підготовка мала, по суті, глобалізаційний характер. Концептуальний зміст індійської стратегії полягає у формулюванні засад довгострокової державної політики синхронізації промислового, наукового й освітянського розвитку. Індія активно делегувала перспективну молодь у провідні навчальні заклади Заходу і Радянського Союзу і водночас ретельно розбудовувала власну науково-промислову і освітянську інфраструктуру. Країна протягом 40 років постійно інвестувала кошти в провідні науково-навчальні заклади, переважно в індійські технологічні інститути. Це фактично був власний шлях Індії до глобалізації з використанням випереджаючих технологій економічного розвитку. В результаті було сформовано інтелектуальний фонд

країни, потужний середній клас, що складався з кваліфікованих спеціалістів у галузі високих технологій.

І от наслідки. Експорт лише програмного продукту у 2000 р. склав 10 % від загального обсягу експорту і приніс країні понад 4 млрд. доларів, зростання ВВП досягло 6 %. 180 з 500 провідних комп'ютерних компаній світу під час кадрового відбору кандидатів на провідні посади віддали перевагу саме індійським спеціалістам у галузі програмних технологій.

Таким чином, базовим визначальним елементом нової національної стратегії включення до світової глобальної гуманітарної економіки є формула «триох і» — інновації, інвестиції та інформаційні технології.

Важливо зрозуміти, що в сучасних умовах єдино правильною стратегією для України має стати не наздоганяюча і не випереджаюча моделі розвитку, а стратегія «перехоплення» основних тенденцій глобальної неоекономіки та їх «підключення» до національних процесів неоекономічної трансформації. Саме цей шлях має забезпечити домінування інноваційної складової державної економічної політики над застарілими мобілізаційними індустрійними елементами.